

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

2012

εξετάσεις 2012

Επιμέλεια:
Ομάδα Φιλολόγων της
Ωθησης

Δευτέρα, 28 Μαΐου 2012

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΘΕΜΑ Α

Διδαγμένο κείμενο

Σημείον δὲ δεῖ ποιεῖσθαι τῶν ἔξεων τὴν ἐπιγινομένην ἡδονὴν ἢ λύπην τοῖς ἔργοις· ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν καὶ αὐτῷ τούτῳ χαίρων σώφρων, ὁ δ' ἀχθόμενος ἀκόλαστος, καὶ ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινὰ καὶ χαίρων ἢ μὴ λυπούμενός γε ἀνδρεῖος, ὁ δὲ λυπούμενος δειλός. Περὶ ἡδονᾶς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ· διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν, διὰ δὲ τὴν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα. Διὸ δεῖ ἡχθαί πως εὐθύς ἐκ νέων, ὥς ὁ Πλάτων φησὶν, ὥστε χαίρειν τε καὶ λυπεῖσθαι οἷς δεῖ· ἡ γὰρ ὀρθὴ παιδεία αὕτη ἐστίν.

Δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἔξις, ἀλλὰ καὶ ποία τις. Πρῆτέον οὖν ὅτι πᾶσα ἀρετὴ, οὗ ἂν ἡ ἀρετὴ, αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν, οἷον ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ τὸν τε ὀφθαλμὸν σπουδαῖον ποιεῖ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· τῇ γὰρ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετῇ εὖ ὁρῶμεν. Ὅμοίως ἡ τοῦ ἵππου ἀρετὴ ἵππον τε σπουδαῖον ποιεῖ καὶ ἀγαθὸν δραμεῖν καὶ ἐνεγκεῖν τὸν ἐπιβάτην καὶ μεῖναι τοὺς πολεμίους. Εἰ δὴ τοῦτ' ἐπὶ πάντων οὕτως ἔχει, καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀρετὴ εἴη ἂν ἡ ἔξις ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἀνθρώπος γίνεται καὶ ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει. Πῶς δὲ τοῦτ' ἔσται, ... ὧδ' ἔσται φανερόν, ἐὰν θεωρήσωμεν ποία τις ἐστὶν ἡ φύσις αὐτῆς.

A1. Από το παραπάνω κείμενο να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του αποσπάσματος: «Περὶ ἡδονᾶς γὰρ ... τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει.»

Μονάδες 10

ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Γιατί η ηθική ἀρετὴ σχετίζεται με την ευχαρίστηση και με τη δυσἀρέσκεια· γιατί λόγω της ευχαρίστησης κάνουμε ευτελή πράγματα, ενώ λόγω δυσἀρέσκειας μένουμε μακριὰ ἀπὸ τα ὁμορφα πράγματα. Γι' αὐτὸ και πρέπει -ὅπως το λέει ὁ Πλάτωνας- να ἔχουμε πάρεϊ ἤδη ἀπὸ μικροὶ ἐκείνη την ἀγωγή που θα μας κάνει να ευχαριστιόμαστε και να δυσἀρεστούμεθα με αὐτά που πρέπει· γιατί αὐτὴ εἶναι ἡ σωστὴ παιδεία. Και δεν πρέπει να το πούμε μόνο κατ' αὐτὸν τον τρόπο, ὅτι δηλαδή ἡ ἀρετὴ εἶναι «ἐξῆς» (μόνιμο στοιχεῖο του χαρακτήρα μας), ἀλλὰ και τι λογῆς «ἐξῆς» εἶναι. Πρέπει λοιπὸν να πούμε ὅτι κάθε ἀρετὴ, ὁποῖου πράγματος εἰ-

ναι αρετή, και το ίδιο το πράγμα το κάνει να φτάσει στην τέλεια κατάσταση του και το βοηθάει να εκτελέσει με τον σωστό τρόπο το έργο του. Για παράδειγμα, η αρετή του ματιού και το μάτι κάνει τέλειο (αξιόλογο) και το έργο του· γιατί λόγω της αρετής του ματιού βλέπουμε καλά. Όμοια και η αρετή του αλόγου κάνει και το άλογο τέλειο (αξιόλογο) και ικανό να τρέξει και να σηκώσει επάνω του τον αναβάτη και να μείνει στη θέση του απέναντι στους εχθρούς. Αν λοιπόν αυτό συμβαίνει έτσι σε όλες τις περιπτώσεις, τότε και η αρετή του ανθρώπου μπορεί να είναι η «έξη» χάρη στην οποία ο άνθρωπος γίνεται καλός (ενάρετος) και χάρη στην οποία θα εκτελέσει με το σωστό τρόπο το έργο του.

ΘΕΜΑ Β

Β. Να απαντήσετε στις ακόλουθες ερωτήσεις

B1. Ποια είναι η σχέση ηθικής αρετής και ηδονής-λύπης και πώς την εξηγεί ο Αριστοτέλης στο κείμενο που σας δίνεται;

Μονάδες 15

B2. Έξις, αρετή, έργον: α) να προσδιορίσετε το περιεχόμενο των όρων (μονάδες 9) και β) να εξηγήσετε τη μεταξύ τους σχέση με βάση το κείμενο που σας δίνεται (μονάδες 6).

Μονάδες 15

B3. Ποια ήταν η σχέση του Αριστοτέλη με τους συναδέλφους του στην Ακαδημία και πώς αυτή εξηγείται;

Μονάδες 10

B4. Να βρείτε στο παραπάνω διδαγμένο κείμενο μία ετυμολογικά συγγενή λέξη, απλή ή σύνθετη, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις της νέας ελληνικής: **σχεδόν, αχάριστος, ασήμαντος, ενδεής, πρόφαση, διαμονή, άρτιος, τελεσίδικος, δημαγωγός, καταδρομικό.**

Μονάδες 10

ΑΠΑΝΤΗΣΗ

B1.

Η λέξη έξις χρησιμοποιήθηκε από τον Αριστοτέλη στο πλαίσιο της ηθικής φιλοσοφίας του για να δηλωθεί η μόνιμη μορφή του χαρακτήρα ενός ατόμου, τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα του, αυτά που αποκτώνται με την επίμονη άσκηση - με την επίμονη επανάληψη κάποιων ενεργειών. Στην προσπάθειά του να γίνει κάτοχος της αρετής ο άνθρωπος έχει συνεχώς ανάγκη από

επιβεβαιώσεις για την ορθότητα των ενεργειών του, για την ορθότητα γενικά της πορείας του· ένα λόγο παραπάνω, αφού -όπως είδαμε στην 3η Ενότητα- "ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται", όπως ακριβώς στις τέχνες ("ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί"): ποιος ή τι θα βεβαιώσει τον άνθρωπο ότι περπατάει πάνω στο δρόμο που θα τον οδηγήσει στην αρετή και όχι, ενδεχομένως, πάνω στο δρόμο που θα τον οδηγήσει στο αντίθετό της, στην κακία; Η απάντηση του Αριστοτέλη είναι ότι **υπάρχει, στην πραγματικότητα, ένα αλάνθαστο αποδεικτικό στοιχείο: η ευχαρίστηση ή η δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις μας**: όταν λοιπόν κάνουμε ενάρετες πράξεις και εξαιτίας αυτών αισθανόμαστε ευχαρίστηση, αυτό σημαίνει ότι η αρετή αποτελεί μόνιμο χαρακτηριστικό μας· από την άλλη, η λύπη που αισθανόμαστε, όταν πράττουμε ενάρετα, αποδεικνύει ότι δεν έχουμε κάνει κτήμα μας την αρετή, δεν είμαστε ενάρετοι, αλλά ακόλαστοι.

Ο Αριστοτέλης για να κάνει εναργέστερη τη θέση που υποστήριξε προηγουμένως φέρνει **δύο αποδεικτικά παραδείγματα: το πρώτο παράδειγμα έχει να κάνει με την αποχή από τις σωματικές ηδονές ενώ το δεύτερο με την αντιμετώπιση των δεινών**. Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι δεν είναι αρκετό να απέχει κανείς από τις σωματικές ηδονές¹ για να δικαιούται τον χαρακτηρισμό του σώφρονα ανθρώπου· τον χαρακτηρισμό αυτό θα τον δικαιούται μόνο αν η αποχή από τις σωματικές ηδονές γίνεται γι' αυτόν πηγή ευχαρίστησης και χαράς· κάτι παραπάνω: αν η αποχή από τις σωματικές ηδονές του προκαλεί λύπη και στενοχώρια, τότε- και παρά την αποχή του! - θα εξακουλουθήσει να λέγεται= να είναι ακόλαστος· το ίδιο και στην περίπτωση της ανδρείας: ανδρείος είναι αυτός που υπομένει τα δεινά κι αυτό του προκαλεί χαρά ή, έστω, δεν του προκαλεί λύπη· γιατί αν του προκαλεί λύπη, τότε πια δεν είναι ανδρείος, αλλά δειλός -κι ας υπομένει τα δεινά! Ότι αυτό ήταν μια βαθιά πίστη του Αριστοτέλη το διαπιστώνουμε και από τη συχνότητα με την οποία την πρόβαλλε (εδώ ας θυμηθούμε το χωρίο 1099 a 14 των Ηθικών Νικομαχείων, όπου τονίζεται ότι αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις εἰναι ἡδεῖαι).

Παρατηρούμε ότι ο Αριστοτέλης συνδέει στενά την ηθική με την ψυχολογία, προβάλλοντας την άποψη ότι κάθε πράξη τη συνοδεύει ένα ευχάριστο ή ένα δυσάρεστο συναίσθημα· έτσι, κοντά στους όρους της ηθικής (ἔξεις, σώφρων, ἀκόλαστος, ἠθική ἀρετή κ.α.) χρησιμοποιεί και όρους της ψυχολογίας (ἡδονή, λύπη, ἀχθόμενος, χαίρων κ.α.). Η σύνδεση αυτή δεν είναι τυχαία, αφού ο Αριστοτέλης είναι ο πρώτος που ασχολήθηκε συστηματικά με την έρευνα θεμάτων που άπτονται του ενδιαφέροντος της σύγχρονης ψυχολογίας, γι' αυτό και θεωρείται από πολλούς ως ο πατέρας της ψυχολογίας. Τη σύνδεση της ηθικής με τα συναισθήματα και τις επιθυμίες συναντούμε και στον Πλάτωνα. Ο δάσκαλος του Αριστοτέλη υποστήριζε ότι αἱ ἡδοναὶ καὶ οἱ λῦπαι ἐπηρεάζουν αποφασιστικά τη ζωή των ατόμων και των κοινωνιών:

¹ όταν ο Αριστοτέλης μιλά για αποχή από τις σωματικές ηδονές («ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν»), δεν εννοεί την πλήρη αποχή από αυτές, αλλά την αποχή από τις υπερβολικές σωματικές ηδονές, την έμμετρη απόλαυσή τους. Η πλήρης αποχή είναι κατά το φιλόσοφο κακία και αναίσθητος αυτός που απέχει πλήρως από αυτές.

«νόμων δε περί διασκοπούμενων ἀνθρώπων ὀλίγου πᾶσα ἐστί ἡ σκέψις περί τε τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς λύπας ἐν τε πόλεσιν καὶ ἐν ἰδίοις ἡθεσιν» (= ὅταν οἱ ἄνθρωποι συζητοῦν γιὰ νόμους, ὅλη τους σχεδόν ἡ συζήτηση εἶναι γιὰ το τι εἶναι ευχάριστο καὶ τι εἶναι λυπηρὸ καὶ στῆς πόλης τῆ ζωῇ καὶ στῶν ἀνθρώπων τὸ προσωπικὸ βίῳ) [Νόμοι 636 d5]. Ὁ Ἀριστοτέλης ὁμῶς συστηματοποίησε περισσότερο ἀπὸ τὸ δάσκαλό του τὴν εξέταση τῶν συναισθημάτων, καὶ εἶδε τὰ συναισθήματα με λιγότερη, γενικά, αὐστηρότητα ἀπὸ ἐκείνον.

B2.

α) Ἡ λέξη ἔξις εἶχε ἀρχικά τὴ μορφή $\acute{\epsilon}\chi\text{-}\sigma\iota\varsigma$ ($\chi+\sigma=\acute{\epsilon}$)· ἀρα ἡ λέξη ἔξις εἶναι παράγωγη ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ ρήματος $\acute{\epsilon}\chi\omega$. Σχηματισμένη ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ ρήματος αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τὴν παραγωγικὴ κατάληξη $-\sigma\iota\varsigma$, που δήλωνε ἐνέργεια τοῦ υποκειμένου ἡ λέξη ἔξις δήλωνε ἀρχικά τὴν «κατοχή», τὴν «ἀπόκτηση», καὶ μάλιστα τὴν ἴδια τὴν «προσπάθεια = τὶς ἐνέργειες γιὰ ἀπόκτηση, γιὰ κατοχή»· ἀργότερα ἡ λέξη χρησιμοποιήθηκε καὶ γιὰ νὰ δηλωθεῖ ἡ ιδιότητα που ἀπέκτησε καὶ ἔχει πια κανεὶς ἀφοῦ ἐπανελάβε κατὰ τὴν τόσες φορές, ὥστε νὰ του ἔχει πια γίνῃ συνήθεια.

Απὸ μιὰ ἄλλη μορφή τοῦ θέματος τοῦ ρήματος $\acute{\epsilon}\chi\omega$, ἀπὸ τὴν μορφή σχη- (πρβλ. τὸν μέλλοντα σχήσω καὶ τὸν παρακείμενο ἔσχηκα) καὶ τὴν παραγωγικὴ κατάληξη $-\mu\alpha$ (που δήλωνε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνέργειας τοῦ υποκειμένου) γεννήθηκε ἡ λέξη σχῆμα (= «ἡ μορφή, ἡ ἐξωτερικὴ ὄψη ἐνὸς πράγματος»). Ἀδελφές λοιπὸν, οἱ λέξεις ἔξις καὶ σχῆμα. Τώρα καταλαβαίνουμε γιὰ τὴν -ἢ πῶς- ἡ λέξη ἔξις χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη στὸ πλαίσιο τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας του γιὰ νὰ δηλωθεῖ ἡ μόνιμη μορφή τοῦ χαρακτήρα ἐνὸς ἀτόμου, τὰ μόνιμα στοιχεῖα τοῦ χαρακτήρα του, αὐτὰ που αποκτιοῦνται με τὴν ἐπίμονη ἀσκηση δηλαδὴ με τὴν ἐπίμονη ἐπανάληψη κάποιων ἐνεργειῶν.

Περαιτέρω, ἤδη στὸν Ὅμηρο ἡ λέξη ἀρετὴ -μια ἀπὸ τὶς πιο παλιές λοιπὸν λέξεις τῆς γλώσσας μας- εἶχε τὴ σημασία τῆς ἀξίας, αὐτοῦ που κάνει κατὰ τὴν νὰ εἶναι ἐξαιρετικὸ, ἐξοχο. Ἐτσι ὁ Ὅμηρος χρησιμοποιοῦσε τὴ λέξη αὐτὴ μιλῶντας γιὰ τοὺς πολεμιστὲς καὶ ἀναφερόταν στὶς ἐξαιρέτες, τὶς ἐξοχες σωματικὲς καὶ ψυχικὲς τοὺς ιδιότητες. Ἦδη ὁμῶς ἀπὸ πολὺ παλιά εἶχε ἀρχίσει καὶ ἡ χρῆση τῆς λέξης ἐν σχέσει με ἀψυχα πράγματα (γιὰ τὶς ἐξαιρετικὲς π.χ. ιδιότητες τοῦ ἐδάφους ἢ κάποιου ζώου). Ἀρκετὰ ἀργότερα ἡ λέξη θὰ πάρει ἓνα πολὺ ἐνδιαφέρον περιεχόμενο στὰ πλαίσια τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν. Φαίνεται, πάντως, πῶς ὅρο τοῦ φιλοσοφικοῦ (κυρίως τοῦ ἠθικοῦ) στοχασμοῦ τῶν Ἑλλήνων ἔκανε τὴ λέξη ὁ Πλάτωνας. Σύμφωνα με τὸ ἀπόσπασμα ὁμῶς, ἡ ἀρετὴ μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ «ἐξῆ» χάρη στὴν ὁποία τὸ οὐ γίνεται καλὸ (ἐνάρετο) καὶ χάρη στὴν ὁποία θὰ ἐκτελέσει με τὸ σωστὸ τρόπο τὸ ἔργο του».

Αναφορικά με τὸ ἔργον, βασικὴ ἀντίληψη τοῦ Ἀριστοτέλη εἶναι ὅτι «ἡ φύσις οὐδὲν ποιεῖ μάτην». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ φύσις ἀνέθεσε, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, σὲ καθεστὶ σ' αὐτὸν τὸν κόσμον ἓνα ἔργον, ἓναν συγκεκριμένο προορισμό. Υπάρχει λοιπὸν ἔργον τοῦ οφθαλμοῦ, ἔργον τοῦ ἵππου, ἔργον

του ανθρώπου, ἔργον του χειριού και ἔργον του ποδιού. Και στον Πλάτωνα διαβάζουμε: «ὁφθαλμῶν...ἔστι τι ἔργον;», δοκεῖ τί σοι εἶναι ἵππου ἔργον;». Αλλού στα Ηθικά Νικομάχεια ο Αριστοτέλης θα μιλήσει για το ἔργον που επιτελεῖ ο κάθε επιμέρους «τεχνίτης» (αθλητής, αγαλματοποιός, κιθαριστής), παράλληλα με το ἔργον του ανθρώπου (που είναι «ψυχῆς ἐνέργεια κατὰ λόγον ἢ μή ἄνευ λόγου»).

β) Προχωρώντας τώρα στη σχέση που συνδέει τις παραπάνω έννοιες μπορούμε να πούμε ότι στο προηγούμενο κεφάλαιο, στο πέμπτο δηλαδή κεφάλαιο του δεύτερου βιβλίου των Ηθικών Νικομαχείων, ο Αριστοτέλης έθεσε το ερώτημα «τί ἐστίν ἡ ἀρετή»· ανέθεσε δηλαδή στον εαυτό του να βρει και να δώσει τον ορισμό αυτής της έννοιας. Ο ίδιος είχε διδάξει, ήδη στα Τοπικά του (103 β 15), ότι «ὁ ὁρισμός ἐκ γένους και διαφορῶν ἐστίν». Για να ορισθεῖ δηλαδή μια έννοια, πρέπει, κατὰ τον Αριστοτέλη: α) να καθορισθεῖ το προσεχές γένος της (διεθνῆς σημερινή ονομασία: *genus proximum*), να υπαχθεῖ δηλαδή η οριστέα έννοια στο πλησιέστερο σύνολο στο οποίο περιέχεται (της έννοιας π.χ. ἄνθρωπος προσεχές γένος είναι η έννοια ζῷο)· β) να καθορισθεῖ η ειδοποιός διαφορά της (διεθνῆς σημερινή ονομασία: *specifica differentia*), το ιδιαίτερο δηλαδή γνώρισμα με το οποίο η οριστέα έννοια διακρίνεται από τις ομογενείς της έννοιες (το ιδιαίτερο π.χ. γνώρισμα με το οποίο ο ἄνθρωπος διακρίνεται από όλα τα ἄλλα επιμέρους ζῷα είναι το λογικό του).

Για να προσδιορίσει λοιπόν το προσεχές γένος της έννοιας ἀρετή, η σκέψη του Αριστοτέλη ακολούθησε την εξής πορεία: «Τά ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα» είναι τρία, τα πάθη, αἱ δυνάμεις και αἱ ἔξεις· αφού επομένως, ένα από αυτά θα πρέπει να είναι η ἀρετή (ὡς «ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενη»), ο Αριστοτέλης προσπάθησε να δείξει ότι η ἀρετή δεν είναι ούτε πάθος ούτε δύναμη: στην πραγματικότητα ο ορισμός της ἀρετῆς δουλεύτηκε από τον Αριστοτέλη με τη διαδικασία του αποκλεισμού των δύο από τα τρία ενδεχόμενα· στο τέλος, δηλαδή, ο Αριστοτέλης δεν χρειάστηκε να αποδείξει ότι η ἀρετή είναι ἔξη, αφού με τον αποκλεισμό των παθῶν και των δυνάμεων, μόνο ἔξη ἀπόμεινε πια να είναι η ἀρετή. Έχοντας, λοιπόν, ο φιλόσοφος ορίσει την ἀρετή κατὰ το γένος προχωρεῖ στον προσδιορισμό της ποιότητας της, της ειδοποιού διαφοράς της από ἄλλες πράξεις - ἐνέργειες.

Οι ἀρετές λοιπόν, χαρακτηρισμένες ὡς ἔξεις (μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα) μπορεί να είναι ἀποτέλεσμα ὁμοίων ἐνεργειῶν που επαναλαμβάνονται και αυτό σημαίνει ότι ἀπό την ποιότητα των ἐνεργειῶν εξαρτάται και η ποιότητα των ἔξεων. Συνεπώς οι ἔξεις μπορεί να είναι ἀξιόλογες ἀλλά και ἀνάξιες λόγου, θετικές και ἀρνητικές, καλές και κακές (δικαιοσύνη-ἀδικία, ἀνδρεία-δειλία, κ.ά.). Επειδή λοιπόν οι ἔξεις είναι δύο ειδῶν, πρέπει να συνεχίσουμε τη διερεύνηση του ὅρου «ἀρετή» και να προσδιορίσουμε σε ποια ἀπό τις δύο κατηγορίες ἀνήκει, ποια είναι η ποιότητά της (ποια τις). Αναζητούμε λοιπόν την ειδοποιό διαφορά, το ιδιαίτερο ἐκείνο γνώρισμα που διαφοροποιεῖ τις ἀρετές ἀπό τις ἄλλες ἔξεις.

Η αρετή σύμφωνα με τον Αριστοτέλη έχει δύο γνωρίσματα:

α) κάνει τον άνθρωπο (ή το ζώο ή το πράγμα) που την έχει να βρίσκεται στην τέλεια κατάστασή του και

β) βοηθάει αυτόν (ή αυτό) που την έχει να εκτελεί με σωστό τρόπο το έργο που είναι προορισμένο για αυτόν (γι αυτό).

Αυτές όμως οι δύο λειτουργίες της αρετής δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι απλώς συνυπάρχουν και συνδέονται χαλαρά μεταξύ τους. Η αμοιβαία σχέση τους είναι άμεση και «οργανική». Ένα ον είναι σε θέση να επιτελέσει με πλήρη επιτυχία το έργο του μόνο όταν καθ'αυτό βρίσκεται σε άριστη κατάσταση. Και αντιστρόφως, τίποτα δεν επιβεβαιώνει πειστικότερα την άριστη κατάσταση ενός όντος όσο η πλήρης επιτυχία, με την οποία εκπληρώνει το έργο του. Ουσιαστικά, η τελειότητα («αυτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ») και η επιτυχία («τό ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν») είναι οι δύο όψεις ενός και του αυτού νομίσματος. Είναι χαρακτηριστικό ότι το ρήμα ἀποτελεῖ, που χρησιμοποιεί ο Αριστοτέλης για να προσδιορίσει την ουσία της αρετής, κλείνει μέσα του την έννοια του τέλους [ἀπό+τελῶ (τέλος)], που είναι βασική στην αριστοτελική φιλοσοφία. Σε διάκριση με τα έργα τέχνης, που είναι έργα των ανθρώπων και από τη στιγμή της δημιουργίας τους μένουν αμετάβλητα, δεν τείνουν πουθενά, κάθε δημιούργημα της φύσης (πιο συγκεκριμένα: κάθε ζωντανό ον) έχει μέσα στον ίδιο τον εαυτό του αυτό που ο Αριστοτέλης ονομάζει ἀρχὴν κινήσεως (= αρχή της αύξησης του). Αυτό θα πει πως από τη στιγμή που θα γεννηθεί κάτι από τη φύση, αρχίζει σ' αυτό μια ορισμένη διαδικασία που, αν δεν εμποδισθεί από έξω, θα ακολουθήσει μια από πριν καθορισμένη πορεία· η πορεία αυτή θα το οδηγήσει στο τέλος του (= στην τελείωση του)· πολλά βέβαια μπορούν να συμβούν καθ' οδόν ώστε το φυσικό αυτό ον να μη φτάσει ποτέ στο τέλος του· αυτό όμως δεν σημαίνει απολύτως τίποτε ως προς το τέλος που έχει ορισθεί γι' αυτό το ον.

Για να γίνουν εναργέστερα και πιο κατανοητά τα γνωρίσματα που διαφοροποιούν την αρετή από τις άλλες έξεις και ο συσχετισμός της αρετής με όλα, ἐμψυχα και ἀψυχα, ο Αριστοτέλης δίνει δυο παραδείγματα, ένα από τα ανθρώπινα αισθητήρια όργανα και ένα από το χώρο των ζώων: α) όταν το μάτι έχει αρετή, τότε και το ίδιο είναι αξιόλογο (σπουδαῖον) και επιτελεί τέλεια τον προορισμό του (βλέπει καλά) β) η αρετή του αλόγου κάνει το άλογο και αξιόλογο και ικανό να επιτελεί τέλεια τον προορισμό του (να τρέχει, να κρατάει τον αναβάτη και να υποστηρίζει τον πολεμιστή μπροστά στους αντιπάλους).

Έτσι, στο χωρίο αυτό ο Αριστοτέλης καταλήγει, με την επαγωγική μέθοδο, σ' ένα συμπέρασμα: ό,τι συμβαίνει με όλα τα άλλα φυσικά όντα (π.χ. τον οφθαλμό, τον ίππο κ.λπ.) δεν μπορεί παρά να συμβαίνει και με τον άνθρωπο. Και ο άνθρωπος δηλαδή έχει εκ φύσεως κάποιες ιδιότητες που κινούν την ψυχή του προς «ἐνέργειαν»· οι ενέργειες αυτές, όταν επαναλαμβάνονται, θα δημιουργήσουν τις «έξεις»· αυτές οι «έξεις», ως μόνιμες και σταθερές ψυχικές διαθέσεις, θα τον στρέψουν στην επιτέλεση του φυσικού προορισμού του, του «έργου» που του έχει

προορίσει η φύση του· και το «έργον» αυτό δεν είναι τίποτε άλλο παρά η βίωση και πραγμάτωση της «αρετής».

B3.

Είκοσι χρόνια έμεινε ο Αριστοτέλης στην Ακαδημία. Μετά τη συμπλήρωση των βασικών σπουδών του κύριο έργο του είχε πια την επιστημονική έρευνα και τη διδασκαλία. Η διδασκαλία του στην Ακαδημία και οι ιδέες που μ' αυτήν μετέδιδε στους μαθητές του έφεραν συχνά τον Αριστοτέλη αντιμέτωπο με τους συναδέλφους του στην Ακαδημία, τον Ηρακλείδη, τον Σπεύσιππο, τον Ξενοκράτη· ήταν αληθινά αλύπητη μερικές φορές η κριτική που ασκούσε σε βάρος τους. Και του Πλάτωνα οι απόψεις δεν ξέφυγαν από τον έλεγχο του Αριστοτέλη. Τι να πει κανείς για την κριτική που ασκούσε σε βάρος άλλων σχολών και των εκπροσώπων τους; Έτσι καταλαβαίνουμε πώς συνέβαινε να έχει ο Αριστοτέλης λίγους μόνο φίλους, πολλούς όμως εχθρούς. Ο χαρακτήρας του δεν θα ήταν βέβαια άσχετος με αυτό το γεγονός, σχεδόν όμως τις περισσότερες φορές ήταν η βαθιά του πίστη πως οι δικές του απόψεις βρίσκονταν πιο κοντά στην αλήθεια αυτό που τον εξωθούσε στην αυστηρή κριτική των απόψεων των άλλων· όταν είχε να διαλέξει ανάμεσα στους φίλους και στην αλήθεια – μας το βεβαιώνει ο ίδιος – θεωρούσε «όσιον προτιμᾶν τήν ἀλήθειαν». Πώς να συμπεριφερόταν διαφορετικά ένας άνθρωπος που πίστευε ακράδαντα πως του αληθινού φιλοσόφου γνώρισμα είναι να έχει το κουράγιο ακόμη «καί τά οἰκεῖα ἀναιρεῖν ἐπί σωτηρίᾳ τῆς ἀληθείας», να θυσιάζει δηλαδή ακόμη και τις πιο προσωπικές του απόψεις, αν είναι να σωθεί η αλήθεια;

B4.

σχεδόν: ἔξω, ἀπεχόμενος, ἀπεχόμεθα ἔξω, ἔχον, ἔχει

αχάριστος: χαίρων, χαίρειν

ασήμαντος: σημειῖον

ενδεής: δεῖ

πρόφαση: φανερόν, φησίν

διαμονή: μεῖναι, ὑπομένων

ἀρτιος: ἀρετή

τελεσίδικος: ἀποτελεῖ

δημαγωγός: ἡχθαι

καταδρομικό: δραμεῖν

Αδίδακτο κείμενο

Ἄνδρες στρατιῶται Ἀθηναίων τε καὶ τῶν ἄλλων ξυμμάχων, ὁ μὲν ἄγων ὁ μέλλων ὁμοίως κοινὸς ἅπασιν ἔσται περὶ τε σωτηρίας καὶ πατρίδος ἐκάστοις οὐχ ἥσσον ἢ τοῖς πολεμίοις· ἦν γὰρ κρατήσωμεν νῦν ταῖς ναυσίν, ἔστι τῷ τὴν ὑπάρχουσάν που οἰκείαν πόλιν ἐπιδεῖν. ἀθυμεῖν δὲ οὐ χρὴ οὐδὲ πάσχειν ὅπερ οἱ ἀπειρότατοι τῶν ἀνθρώπων, οἱ τοῖς πρώτοις ἀγῶσι σφαλέντες ἔπειτα διὰ παντὸς τὴν ἐλπίδα τοῦ φόβου ὁμοίαν ταῖς ξυμφοραῖς ἔχουσιν. ἀλλ' ὅσοι τε Ἀθηναίων πάρεστε, πολλῶν ἤδη πολέμων ἔμπειροι ὄντες, καὶ ὅσοι τῶν ξυμμάχων, ξυστρατευόμενοι αἰεὶ, μνήσθητε τῶν ἐν τοῖς πολέμοις παραλόγων.

Θουκυδίδου *Ιστοριῶν* VII, 61

Γ1. Να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του παραπάνω κειμένου.

Μονάδες 20

Γ2. Να γράψετε στο τετράδιό σας τον τύπο που ζητείται για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις:

ἀγών : την αιτιατική πληθυντικού

ναυσίν : την κλητική ενικού

ὅπερ: τη δοτική πληθυντικού στο θηλυκό γένος

πρώτοις : τον ίδιο τύπο στον συγκριτικό βαθμό

σφαλέντες: τη δοτική πληθυντικού στο ίδιο γένος

κρατήσωμεν: το β' ενικό πρόσωπο της προστακτικής του ενεστώτα στην ίδια φωνή

ἐπιδεῖν: το απαρέμφατο του ενεστώτα στην ίδια φωνή

πάσχειν: το γ' ενικό πρόσωπο της οριστικής του μέλλοντα

ἔχουσιν: το α' ενικό πρόσωπο της ευκτικής του αορίστου β' στην ίδια φωνή

μνήσθητε: το γ' πληθυντικό πρόσωπο της οριστικής του ίδιου χρόνου

Μονάδες 10

Γ3α. Να γίνει πλήρης συντακτική αναγνώριση των παρακάτω τύπων:

στρατιῶται, τῷ, ἀθυμεῖν, τῶν ἀνθρώπων, ταῖς ξυμφοραῖς, τῶν παραλόγων (μονάδες 6).

Γ3β. «ἦν κρατήσωμεν ταῖς ναυσίν, ἔστι τῷ τὴν ὑπάρχουσάν που οἰκείαν πόλιν ἐπιδεῖν»: να μεταφέρετε το παραπάνω χωρίο στον πλάγιο λόγο (και με τους δύο τρόπους) εξαρτώντας το από τη φράση «Ὁ Νικίας εἶπεν» (μονάδες 4).

Μονάδες 10

ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Γ1.

Στρατιώτες των Αθηναίων και των υπολοίπων συμμάχων, η μάχη που πρόκειται να γίνει θα μας ενδιαφέρει όλους ανεξαιρέτως κατά τον ίδιο τρόπο για τη σωτηρία και για την επιστροφή στη πατρίδα καθενός μας περισσότερο από ότι τους εχθρούς· γιατί αν νικήσουμε τώρα στη ναυμαχία, μπορεί βέβαια κάποιος να ξαναδεί τη δική του (ή: προσφιλή) πατρίδα. Δεν πρέπει όμως να δειλιάζετε ούτε να παθαίνετε αυτό που ακριβώς (παθαίνουν) οι πιο άπειροι άνθρωποι, οι οποίοι επειδή απέτυχαν (ή: όταν αποτύχουν) στις πρώτες μάχες έχουν κατόπιν την ιδέα του φόβου πάντοτε όμοια με τις συμφορές τους (ή: φοβούνται ότι θα πέφτουν στις ίδιες συμφορές). Αλλά και όσοι Αθηναίοι βρίσκεστε εδώ, επειδή (ή: που) έχετε πείρα από πολλούς μέχρι τώρα πολέμους, και όσοι σύμμαχοι (βρίσκεστε εδώ), επειδή (ή: που) πάντα εκστρατεύετε μαζί μας, θυμηθείτε τα παράλογα (ή: απροσδόκητα) των πολέμων.

Γ2.

ἀγών: ἄγῶνας

ναυσίν: ναῦ

ὄπερ: αἴσπερ

πρώτοις: προτέροις

σφαλέντες: σφαλεῖσι

κρατήσωμεν: κράτει

ἐπιδεῖν: ἐφορᾶν

πάσχειν: πείσεται

ἔχουσιν: σχοίην

μνήσθητε: ἐμνήσθησαν

Γ3α.

στρατιῶται: επιθετικός προσδιορισμός στο ουσιαστικό «ἄνδρες»**τῷ:** δοτική προσωπική (καθαρά) από το απρόσωπο ρήμα «ἔστι»**ἀθυμεῖν:** υποκείμενο απροσώπου ρήματος «χρή», τελικό απαρέμφατο (υποκείμενο απαρεμφάτου: «ἡμᾶς» ή «ὕμᾶς»)**τῶν ἀνθρώπων:** γενική διαιρετική ως ετερόπτωτος προσδιορισμός στο επίθετο «οἱ ἀπειρότατοι»**ταῖς ξυμφοραῖς:** δοτική αντικειμενική ως ετερόπτωτος προσδιορισμός στο επίθετο «ὀμοίαν»**τῶν παρὰ λόγων:** αντικείμενο ρήματος «μνήσθητε»

Γ3β.

Ὁ Νικίας εἶπεν, εἰ κρατήσαιεν / –ειαν ταῖς ναυσίν, εἶναι τῷ τὴν ὑπάρχουσάν
που οἰκείαν πόλιν ἐπιδεῖν

Ὁ Νικίας εἶπεν ὅτι, εἰ κρατήσαιεν / –ειαν ταῖς ναυσίν, εἶη τῷ τὴν ὑπάρχουσάν
που οἰκείαν πόλιν ἐπιδεῖν

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Τα θέματα Αρχαίων Ελληνικών κρίνονται προσπελάσιμα από τους καλά προετοιμασμένους υποψηφίους. Οι ερωτήσεις έχουν διατυπωθεί με σαφήνεια, χωρίς να επιδέχονται παρερμηνεία. Ωστόσο, τα θέματα διαβαθμίζονται ως προς τη δυσκολία τους με αποτέλεσμα κάποια ζητήματα να προβλημάτισαν τους υποψηφίους. Ειδικότερα στο διδαγμένο κείμενο οι ερμηνευτικές ερωτήσεις απαιτούσαν κριτική και αφαιρετική ικανότητα ενώ τα λεξιλογικά παρουσίαζαν αυξημένη δυσκολία σε σχέση με προηγούμενα χρόνια. Το αδίδακτο κείμενο είναι βατό ως προς το νόημά του αλλά εμφανίζει δυσκολίες σε επιμέρους σημεία. Οι γραμματικές και συντακτικές παρατηρήσεις απευθύνονταν σε καλά προετοιμασμένους υποψηφίους.